

Andor László:

A felelőség kérdéséhez
(A válság objektív és szubjektív tényezőiről)

'A jelenlegi válsághelyzetben jó lenne egyetlen valódi bűnöst találni, arra a politikai átalakulás valamennyi bűnét ráaggatni és bűnbakként a pusztába kikergetve minden bajtól megszabadulni' – írta Ágh Attila a Magyar Nemzetben. (1) Az MSZMP KB által 1988-ban életre hívott bizottság, amely a Történelmi utunk című anyagot készítette, az államszocializmusban véli megtalálni e bűnbakot, amikor így fogalmaz: 'Az ország teljesítőképesége azonban romlott, a változatlan termelési szerkezet, az infrastruktúra elmaradottsága, a tartalékok hiánya és az egyre növekvő szociális feszültség pedig mind szűkebbre szabta a kormányzat mozgásterét. Mindennek alapvető oka az volt, hogy a gazdasági reform nem párosult politikai reformmal: nem változott a hatalomgyakorlás módja.' (2) Erre viszont joggal válaszolja Pető Iván A hét szeptember 10-i adásában, hogy az államszocializmus elvont fogalmán nem lehet számon kérni a felelőséget, viszont teljesen egyértelmű, hogy az államszocializmusért az MSZMP a felelős. Tehát az MSZMP okozta a válságot, mennie kell. Ezt viszont legalább ilyen jogosan utasítja el a párttagságnak az a még mindig többszázazres tömege, amelynek semmiféle államszocializmus bevezetése nem állt szándékában (ugyanúgy, ahogy most a pluralizmusról sem kérdezték meg), amely semmiféle hatalmat nem gyakorolt az elmúlt évtizedekben, és amely most mindezek következtében kérdőn tekint egykori és mai vezetésére. Németh Miklós miniszterelnök szájából – bár tudjuk, hogy az elmúlt évtized gazdasági döntéselőkészítéséből vastagon kivette a részét, – egyelőre hihetően hangzik, hogy a jelenlegi helyzetet ő úgy örökölte, a válságot elődei hozták létre, ő fogja megoldani.

Egy, csak egy politikustól lehetett hallani az utóbbi időben, hogy vállal valamit. Emlékezetes pártértekezleti beszédében Aczél György jelentette ki: felelős mindazért, ami ebben az országban 32 éven keresztül történt. Ez persze aligha jelenti azt, hogy Aczél okozott minden 1956 utáni önkényeskedést és korrupciót, áruhiányt és áremelkedést, valutafel- és -leértékelést, árvizet és jégverést. Inkább arról van szó, hogy Aczél a vezetés részeseként vállalja a 32 év eredményeinek, és egyúttal a mulasztásokból, hibákból és bűnökből adódó felelőségnek a rá eső részét. Így a

hatalom egy újabb szeletének elnyerésén túl aligha oldhatnak meg bármit is a válság problémáiból az Aczél visszahívásán szorgoskodó ellenzéki érzelmű választópolgárok. Helyzetük mégis könnyű, mivel a mérlegnek az eredményeket mérő serpenyőjét eltüntette a tömegkommunikáció: az ellenzéki (alternatív, féllegális) és a párt reformszárnyát vezető államminiszter felügyelete alatt működő hivatalos sajtó vállvetve. Mostanában elvértve olvashatunk, hallhatunk olyan elemzéseket, amelyek nem azt harsogják, hogy a jelenlegi válság oka elsősorban vagy kizárólag az MSZMP, a kommunisták, a bolsevikok, Kádár, Rákosi és Sztálin, sőt Marx és Lenin, akik életidegen agyrémeket erőszakoltak rá demokratikus érzelmű dolgozók humanisztikus mozgalmára.

Csak most keld felbomlani az az érdekközösség és -szövetség, amelynek lényege, hogy az új MSZMP-vezetők és az ellenzéki pártok a jelenlegi válsággal kapcsolatos minden felelősséget a régi pártvezetésre terheljenek, s ezáltal végleg kiszorítsák őket a hatalomból. E végéhez közeledő frigy azért érhet meg újabb és újabb napokat és heteket, mert újra és újra felmerül a letűnt korszakot megtestesítő Bereczek, Ribánszki, sőt Havasi visszatérésének lehetősége, veszélye, aminek elkerüléséhez az ellenzéknek és MSZMP-n belüli szövetségeseinek szükségük van egymásra. Nem kétséges azonban, hogy a Kongresszus és az elnökválasztás után Pozsgay, Németh, Szűrös és Horn válnak majd az ellenzék szemében a kommunista államszocializmus örököséivé, a nép, a nemzet ellenségeivé, az Európához való felzárkózás gátjává, s így a pluralizmusból, a demokráciából kirekesztendővé – csakúgy mint Németh, Gáspár, Havasi, Óvári és Lázár 1988 májusában, Kádár, Berecz, Szabó, Csehák és Lukács ez év tavaszán, és megint mások a kongresszuson. Nem más ez, mint egy felújított szalámitaktika, aminek a valóban konzervatív vezetők, az újabb és újabb irányvonalat hatalmi aspirációból felvállalók, a politikai kurzusváltást generációváltásként megélők éppúgy áldozatául estek vagy esnek, mint az eseményekkel sodródó vezetők.

Igazi fordulatot jelent majd az események sodrában, amikor az ellenzék és MSZMP-n belüli szövetségeseik útjai a közeljövőben elválnak. Ez az érlelődő fordulat a nyilvánosság megújulásának kezdete lesz. A sajtó, a tömegkommunikáció ugyanis nem vált lényegesebben plurálisabbá az elmúlt másfél évben, mint korábban. Még az ellenzéki sajtó legalizálásával sem, ugyanis éppen ennek kooptálása, integrálása által a korábitól lényegében nem különböző monolitikus egységként került

egyre inkább az aktuális jobboldali ideológiák befolyása alá. A szóban forgó szövetség fennállásának utolsó pillanatában jut újabb holtponthoz a tömegek politikai cselekvését orientáló, s így a modern politikai rendszer alfáját és ómegáját jelentő nyilvánosság válságelemzésnek ingája, amely a 70-es évek második felében lendült a legmesszebbre egy externalista szemlélet jegyében a válság külső okait, a begyűrűzést hangsúlyozva, és tagadva minden belső változtatás szükségességét, s amely éppen most lendül a legtovább az internalizmus, a nemzetközi, világgazdasági feltételek negligálása, a válságot kizárólag belső okokra visszavezető felfogások felé. A holtponthoz elérése után azonban – és éppen ez jelenti a fordulatot a nyilvánosságban, – nem egyszerű visszalendülést várhatunk, hanem a régi inga – legalább – kettészakadását, a mindmáig monolitikus nyilvánosság pluralizálódását. Olyan igézi, nyílt ideológiai harc kezdetét, amelyben az ellenzék ingája – mindaddig, amíg pártjai hatalomra nem kerülnek, – tovább száguld az irracionálisnak a nemzeti fejlődést a globális kontextusból kiragadó szélsőségei felé, a fokozatos újraszerveződését megkezdő baloldal ingája pedig elindul egy olyan egyensúlyi pont felé, amely egyáltalán lehetővé teszi a mozgalom gyakorlatilag nulláról kezdődő újjáépítését.

Az új egyensúlyi ponton elengedhetetlen lesz konstatálni azt a két évtizede tartó világgazdasági válságot, amely a stagfláció kialakulásával és a nemzetközi pénzügyi rendszer összeomlásával kezdődött, a kétszeri olajárrobbanással folytatódott, majd 1982 után a világ csaknem minden országát érintő globális adósságválságba torkollott. Amint arra Ajit Singh Cambridge-i professzor a budapesti Kaldor-konferencia során rámutatott, ez a válság – különösen az amerikai neokonzervatív fordulat után – még akkor is károkat okozott volna a gazdaságilag nyitott, periférikus vagy félperiférikus országoknak – és köztük. Magyarországnak –, ha azok semmiféle gazdaságpolitikai vagy -irányítási hibát nem követtek volna el. A fejlett tőkés országok recessziója következtében visszaesett a kereslet a fejlődők által termelt nyersanyagok és más exportcikkre. A kereslet csökkenése következtében azonban nemcsak exportjuk mennyisége csökkent, de exportáraik is, ami a cserearányok romlásán keresztül immár kétszeresen csökkentette devizabevételeiket. (3) Ez különösen azokat a nem olajexportőr országokat érintette súlyosan, akik megelőzőleg éltek a 70-es évek olcsó hitelfelvételi lehetőségeivel – és ez alól kevés kivétel

volt.

E válság kialakulásáért és primer, objektíve érvényesülő hatásaiért ugyanúgy nem hibáztatható a kádári vezetés, mint ahogy Horthy, Bethlen, Kállai és Bárdossy nem hibáztatható a II. világháború kitöréséért. De azért már nyilvánvalóan felelősek, hogy ebben a háborúban elhibázzon, sőt bűnös döntéseikkel százezrek halálát, és a nemzeti vagyon jelentős részének megsemmisülését okozták. Sajnos a kádári vezetés – deklarált és nehezen kétségbe vonható jószáradéka ellenére – bizonyíthatóan kétszer is belekormányozta az ország hajóját a világgazdasági válság viharába, aminek következtében ma felmorzsolódnak az életszínvonal javításában több évtized alatt nehezen elért eredmények, és semmi sem szab gátat annak, hogy a nemzeti vagyon jelentős része külföldre vándoroljon, vagy kevesek kezén halmozódjon fel.

Az első félrekormányzás a 70-es évek második felében történt, amikor a stagfláció már évek óta nyilvánvaló tény volt, és korrekt világgazdasági elemzések megmutatták volna, hogy a petrodollárok kihelyezésén keresztül már az első olajárrobbanás ráállította a harmadik világ adósságállományát arra a növekedési pályára, amelyen 1973-ban meghaladta a 100 milliárd dollárt, 1975-ben a 200 milliárdot, 1977-ben a 400 milliárdot, 1979-ben a 600 milliárdot, és 1987-re 1000 milliárd dollárra emelkedett. (4) Alapos és körültekintő prognózisok beláthatóvá teheték volna az adott körülmények közötti hitelfelvétel következményeit a vezetéssel, amelynek teljesítményét azonban mégiscsak menti, de legalábbis magyarázza, hogy nagyon kevés fejlődő ország volt, amely a 70-es években nem vett fel hiteleket, s így nem sétált bele az adósságcsapdába, sőt az olajtermelők hatalmas összegű betéteit minden áron kihelyezni akaró bankoktól igazából kérni sem kellett a hiteleket. Egy amerikai pénzügyi tankönyv ezt írja: 'A bankárok önként adták a kölcsönöket, bár ezirányú mohóságukról nagyon kevés szó esik. Dokumentált, hogy a bankok közössége agresszíven üldözte a fejlődő országokat és gyakran siettetett hitelfelvételüket, amit ez idő tájt egy örült tempó és szürrealisztikus atmoszféra jellemzett. A kölcsönök mennyisége magas profitot eredményezett a bankoknak. Előléptetés és fizetésemelés járt azoknak, akik elérték és lefolytatták a hiteltárgyalásokat. Hatalom, presztízs és kiváltságok mindazok felé látszottak gravitálni, akik részt vettek ebben a dinamikus folyamatban.' (5)

A második és végzetes navigációs hibát a 80-as évek

közepén követte el a vezetés, amikor pedig már s maga teljes valóságában, kifejlett formában mutatkozott meg a nemzetközi adósságválság. E döntések körülményeiről – hasonlóan a közelmúlt történelmének más időszakaihoz – távolról sem állíthatjuk, hogy mindent tudunk. Az azonban ismert, hogy vezetésünk – véget kívánván vetni a hét szűk esztendőnek, – számos szakember figyelmeztetése ellenére kezdte üldözni az akkor világszámnak számító gazdasági növekedés délibábját, és adta fel a bizonytalan célok érdekében a megelőző években folytatott, és a körülményekhez képest eredményes defenzív külgazdasági politikát. Ennek következtében kereskedelmi mérlegünk a nehezen fenntartott aktívumból 1986-ban egy év alatt félmilliárd dolláros passzívumba ment, át, az adósságállomány egyidejűleg mintegy 3 milliárd dollárral emelkedett, s gyors ütemű növekedését igazából mindmáig csak lelassítani lehetett, de nem megállítani. Ennek következtében mára már tartósan előállt az adós országok többségét jellemző helyzet: a kereskedelmi aktívum és a fizetési passzívum egyidejűsége, ami rendkívüli és egyre növekvő terheket jelent az ország bérből és fizetésből élő lakosainak. Ők még ha párttagok sem tehetők felelőssé sorsuk illetően alakulásában, hiszen a legkevésbé volt beleszólásuk. A felelősségen az akkori pártvezetés kell hogy osztozzon a gazdaságpolitikánkat a hitelfeltételeken keresztül ellenőrzésük alatt tartó nemzetközi pénzügyi szervezetekkel – az arányt későbbi kutatások tisztázhatják.

Arra a kérdésre, hogy miért engedte rá a vezetés az országra kétszer is a válságot, meghatározva így annak egyébként is érvényesülő és károkat okozó hatásait, s hogy miért nem kommunikált a társadalommal a helyzetről és a következményeiről egészen az utolsó pillanatig, valóban az 1956 után kialakult hatalmi és döntési mechanizmus korrekt és a tényekhez hű elemzése adhatja meg a választ. Ezáltal tudhatjuk majd meg, hogyan lehetséges az, hogy a vezetés a hetvenes évektől lényegében nem értette, hogy mi folyik a világban. Hogyan vált a hatvanas évek konjunktúráját kihasználó és folyamatos életszínvonal-emelkedéssé és csendes közmegegyezéssé konvertáló politikai rendszer a 80-as évekre a megújulás és a helyzetelemzés gátjává? Miért próbált a vezetés a válság elhatalmasodása során kizárólag a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel és ellenzékével megegyezést keresni, s nem saját egykori tömegbázisát újjáépíteni? Miért van az, hogy a mai politikai viták sokkal inkább a múltat, és nem a jelent, de legkevésbé a jövőt érintő kérdések körül éleződnek ki? És végül miért nincs mindmáig legalább egy olyan

politikai vezetője az országnak, aki legalább annyit mondana a válság nemzetközi összefüggéseiről és a kibontakozás nemzetközi feltételeiről, mint Miguel de la Madrid, aki Mexikó elnökeként egyik 1984-es beszédében így fogalmazott: 'A nemzetközi gazdasági helyzet erősen befolyásolja Mexikó és Latin-Amerika problémáit. Országaink egy példátlan pénzügyi és gazdasági válságtól szenvednek. A kamatlábak emelkedése, a nemzetközi kereskedelem beszűkülése és az iparosodott országok által alkalmazott protekcionista intézkedések gátat emelnek fellendülésünk előtt. E tényezők súlyosbítják a régió társadalmi egyenlőtlenségeit, és fenyegetik több latin-amerikai ország politikai stabilitását is. ... Mexikónak meggyeződése, hogy egyre inkább érvényes az egész világon, hogy a nemzetközi válság megelőzése érdekében a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jelenlegi szerkezetét módosítani kell egy kooperatívabb struktúra irányában, amelyben a nemzeti gazdaságpolitikák összhangban vannak a kereskedelem kiterjesztésének és a kamatlábak csökkentésének globális szükségletével. ... Reálisan szembe kell néznünk gazdaságaink szükséges belső átrendezésével. Arra van szükség, hogy az iparosodott országok olyan összehangolt gazdaságpolitikát folytassanak, amely elkerüli a fellendülés költségeinek a fejlődő országokra hárítását, és amely lerakja egy egyenlőbb világgazdasági rend alapjait.' (6)

Andor László

1989. szeptember

JEGYZETEK

- (1) Ágh Attila: Az áldozat vádolása (Magyar Nemzet, 1989. szeptember 23. 5.o.)
- (2) Történelmi utunk tanulságai (vitaanyag) 5. o.
- (3) Ld. erről: A munkanélküliség és a szakszervezetek – interjú Ajit Singhgel (Népszava, 1989. szeptember 23. 7. o.)
- (4) Ld. John Charles Pool - Steve Stamos: A nemzetközi pénzügyek ABC-je (D.C. Heath and Company, 1987, 86. o.)
- (5) Ua. 81. o.
- (6) Uo. 101. o.

Mért loholok toronyiránt, ha
jóváhagyott kacskaringókkal
kényelmesebb előrejutni?
S létezik-e TORONY, könyörgöm?
Ha lettem, vajha miért lettem:
A felelőtlen elpuhultság
Csoszogó, cúgos cipőjébe
besuttyanó vörös parázs, vagy
zargató lelkipurdalás e
megrökönyödött hátságban,
hol bódultan zsibong a polgár
kései klimax-reneszánsza?
Mit egykor tutyimutyiságból
elblicceltek, most bepótolják,
reszkír nélkül: a mi zsebünkre.